

Bedankt voor het downloaden van dit artikel. De artikelen uit de (online)tijdschriften van Uitgeverij Boom zijn auteursrechtelijk beschermd. U kunt er natuurlijk uit citeren (voorzien van een bronvermelding) maar voor reproductie in welke vorm dan ook moet toestemming aan de uitgever worden gevraagd.

Boom

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikelen 16h t/m 16m Auteurswet 1912 jo. Besluit van 27 november 2002, Stb 575, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoeding te voldoen aan de Stichting Reprorecht te Hoofddorp (postbus 3060, 2130 KB, www.reprorecht.nl) of contact op te nemen met de uitgever voor het treffen van een rechtstreekse regeling in de zin van art. 16l, vijfde lid, Auteurswet 1912.

Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16, Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten, postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.cedar.nl/pro).

No part of this book may be reproduced in any way whatsoever without the written permission of the publisher.

info@boomamsterdam.nl
www.boomuitgeversamsterdam.nl

Psychodynamiek van autoriteitsconflicten: een gevalsstudie

Johan Vereycken

De gevalsbeschrijving van een jonge man met autoriteitsconflicten illustreert de afgeweerde negatieve oedipaliteit als belangrijke psychodynamische verklaring.

Inleiding

In de psychodynamische literatuur circuleren diverse hypothesen om autoriteitsconflicten te verklaren. Het meest prominent zijn die van de oedipale strijd respectievelijk de afgeweerde negatieve oedipaliteit (Prick en Van der Waals 1968, Kuiper 1984). De hypothese van de oedipale strijd steunt op psychodynamische waarnemingen uit onderzoek bij rebellerende studentenactivisten (Keniston 1960, Endleman 1970) die men wel duidelijk moet onderscheiden van politieke activisten die maatschappelijke toestanden op de korrel nemen en een rechtvaardiger samenleving nastreven. De zogenaamd negatief rebellerende jongeren worden gekenmerkt door verregaand non-conformisme, veralgemeend wantrouwen en een preoccupatie met een verlies van individualiteit. Vaak zijn ze afkomstig uit een specifieke gezinsconstellatie: een dominante, controlerende moeder die de plak zwaait over een zwakke vaderfiguur. De jongeren nemen hem kwalijk dat hij capituleerde voor hun moeder en zijn vaderlijk gezag niet beter uitvoerende. Hun latere verzet tegen autoriteitsfiguren (substituutvaderfiguren) wordt dan ook begrepen vanuit hun problematische afwikkeling van het Oedipuscomplex. In de rivaliserende en vijandige houding

Dr. J. Vereycken is klinisch psycholoog en psychoanalytisch psychotherapeut. Hij is diensthoofd klinische psychologie in het Militair Ziekenhuis te Neder-over-Heembeek en supervisor psychodiagnostiek in het PC St. Amedeus te Mortsel. Lid van de Vlaamse Vereniging voor Psychoanalytische Therapie.

Correspondentieadres: Militair Ziekenhuis –
Afdeling Neuropsychiatrie, Bruynstraat, 1120
Neder-over-Heembeek.

tegenover autoriteitsfiguren leven ze een neurotisch conflict met de vaderfiguur uit. Dat het om een 'neurotische manoeuvre' gaat wordt afgeleid uit het volgende: superieuren worden in de rol van bestraffende autoriteit gedrongen, die ze vaak als Ik-dystoon ervaren. Een veelgehoorde uitlating van chefs na hun reactie op een persoon met autoriteitsconflicten is dan ook: 'Ik betrap me erop dat ik tegen hem opmerkingen maak, die ik nooit tegen een ondergeschikte maak. Hij weet me tot het uiterste te tergen' (Kuiper 1967, p. 140). In een klinische context is deze Ik-dystone tendens tot autoritaire reacties een signaal dat de cliënt autoriteitsconflicten in de relatie met de clinicus uitleeft (Vereycken 1998).

In de hypothese van de afgeweerde negatieve oedipaliteit is de oedipale strijd één kant van de medaille. Deze meer verfijnde psychodynamische formulering voegt aan het manifeste aspect van autoriteitsconflicten een dynamische component toe die de hardnekkigheid van autoriteitsconflicten verklaart (Kuiper 1984). De strijd met de vaderfiguur dient in de eerste plaats om het verlangen naar waardering en genegenheid onbewust te houden. De oedipale rivaliteit heeft een afweerfunctie: passief-agressieve verlangens tegenover de vaderfiguur blijven verdrongen (Prick en Van der Waals 1968, Kuiper 1967, 1984). Die genegenheidsbehoefte van de jongen jegens de vaderfiguur duidt men aan als de negatieve vorm van het Oedipuscomplex, een concept dat sinds Freuds (1923) omschrijving geen wijzigingen meer onderging. Zowel Laplanche en Pontalis (1967) als Roudinesco en Plon (1997) verstaan er tederheid van de jongen jegens de vader en een jaloeze houding tegenover de moeder onder.

Blos (1979, 1985) heeft zich ongetwijfeld het meest intensief beziggehouden met het belang van het negatieve Oedipuscomplex voor de psychologische ontwikkeling van de jongen. Volgens Blos ligt de dyadische band van de kleine jongen met de vader aan de basis van de mannelijke negatieve oedipaliteit. Waar de positieve vorm van het Oedipuscomplex – de rivaliserende houding – op het einde van de oedipale fase opgelost wordt, leeft de negatieve component verder in een verdrongen, ongewijzigde vorm. In de adolescentiefase leeft de negatieve oedipaliteit opnieuw op en wordt ze definitief afgewikkeld.

Te weinig klinici analyseren een adolescentieproblematiek in termen van het negatieve Oedipuscomplex, oordeelt Blos. Positief oedipale factoren springen immers het meest in het oog en verdringen het complementaire complex naar de achtergrond. Blos betreurt dit. Therapeutische bewerking van de verdrongen passiviteit zou veel onproductief oppositiegedrag van adolescenten doen veranderen in aangepaster en meer georganiseerd gedrag.

In de volgende gevalstudie staat de therapeutische bewerking van deze negatief oedipale verlangens bij een jongeman met autoriteitsconflicten centraal. De psychotherapeut legt daarbij een grote terughoudendheid aan de dag. Niet alleen om te vermijden dat de cliënt zijn autoriteitsproblema-

tiek in de relatie met de behandelaar uitleeft, maar vooral om ruimte en veiligheid te creëren zodat de cliënt zijn passieve afhankelijkheidsverlangens jegens de vader durft te aanvaarden. Door de chronologie van de zittingen te respecteren kunnen de belangrijkste dynamische ontwikkelingen op de voet gevolgd worden. Om herkenbaarheid van de casus te vermijden werd de biografie op enkele punten aangepast.

Intakefase

Aanmeldingsproblemen De verwijfsbrief van de arts in de kazerne vermeldt een 'desertiepoging' alsook 'agressieve en depressieve neigingen'. Deze twintigjarige jongeman vreest een agressieve impulsdoorbraak tegen een superieur. Hij kampt ook met zelfdestructieve tendensen zoals zich een eigen vinger breken of een zelfmoordpoging doen. Zijn aanpassingsproblemen in het leger voert cliënt terug op autoriteitsproblemen. Hij kan zich niet aan de regels houden en schrijft dit toe aan de militaristische opvoeding door vader. 'Ik heb het zo mijn gehele leven moeten horen van mijn vader en nu uit zich dat ook in het leger. Het is buigen of barsten en ik kan niet buigen.' Cliënt vraagt om psychologische hulp omdat hij de greep op zichzelf heeft verloren en de problemen met zijn vader escaleren. Het is niet de eerste keer dat hij een psychiater ziet tijdens de militaire dienst. Na vier maanden legerdienst verkreeg hij overplaatsing naar een logistiek onderdeel omdat hij zich niet kon aanpassen.

Biografie Cliënt heeft een jongere zus van zestien jaar en een broertje van twaalf. Vader heeft een leidinggevende functie, moeder is huisvrouw. Na een buitenechtelijke verhouding van vader ontstonden er huwelijksproblemen. Cliënt is niet te spreken over de militaristische opvoeding van vader. Vorig jaar ontstond tussen hen een vechtpartij. Momenteel lopen de conflicten met vader zodanig uit de hand dat hij thuis niet meer welkom is. De verstandhouding met moeder wordt door cliënt als optimaal beschreven. Hij neemt haar vaak in vertrouwen en vindt steun bij haar. Moeder bemiddelt tevergeefs tussen cliënt en haar man. Cliënt noemt zijn zus een model-studente.

Van zijn studie bracht cliënt weinig terecht. In het middelbaar onderwijs ging het bergafwaarts: hij was schoolmoe, had een hekel aan schoolregels en discipline en koos uiteindelijk voor enkele praktische opleidingen die hij niet afmaakte. Cliënt vindt het jammer dat hij geen diploma bezit. Een vaste baan hield hij snel voor bekeken omdat hij 'geen mensen kan dienen als een knecht'. Hij deed verder nog wat tijdelijk werk. Later wil hij zelfstandig makelaar worden. Cliënt kwam nooit in aanraking met het gerecht of de politie. Op sociaal vlak heeft hij weinig betekenisvolle contacten en hij heeft geen vriendin hoewel hij daar erg naar verlangt. Nadat vader hem de deur uit zette, verbleef cliënt bij zijn grootouders. Hoewel ze hem na aan

het hart liggen is binnen het grootouderlijk gezin de sfeer verpest doordat cliënt de afgesproken huisregels aan zijn laars lapt.

Psychodiagnostisch onderzoek Er is geen psychometrisch intelligentie-onderzoek verricht, maar op de psychiater maakt hij een intelligente indruk. De gegevens van de MMPI-1-persoonlijkheidstest (Hathaway en McKinley 1983) zijn betrouwbaar volgens de uitslagen van de validiteitschalen. Op de schaal voor autoriteitsconflicten (Wiggins 1969) behaalt hij een positieve score. Met zes klinisch verhoogde schaaluitslagen is er sprake van een ernstige decompensatietoestand die zwakke regelmechanismen en desintegratieve tendensen toont. Uit de specifieke schaalconfiguratie leiden we de volgende persoonlijkheidskenmerken af: een algemene onaangepastheid aan de omgeving, een non-conformistische instelling met vijandigheid tegen autoriteit, onvoorspelbaar en impulsief handelen, asociale acting-out met de tendens om de verantwoordelijkheid te ontkennen, een veelvuldig falen en verwerpingservaringen met veel behoefte aan aandacht en genegenheid.

Twee klinisch verhoogde persoonlijkheidsstoornisschalen van de MCMI-1 (Millon 1983) indiceren een gemengd ontwijkend-passief agressieve persoonlijkheidsstoornis.

Het Rorschachprotocol wijst uit dat cliënt probeert zijn innerlijke wereld af te weren door in de externe realiteit te investeren. Daar slaagt hij evenwel niet steeds in en hij vertekent soms de realiteit op basis van de eigen behoeftebevrediging. Uit de thematische analyse van de objectbeelden in het Rorschachprotocol (Urist 1977) kan worden opgemaakt dat cliënt objectrelaties in termen van agressieve controle ervaart. In de formele analyse van de objectbeelden (Blatt e.a. 1976) valt deze agressieve structurering van de objectbeelden eveneens op, maar zien we tevens een prognostisch gunstig element: de objectbeelden zijn van een accuraat en een behoorlijk gedifferentieerd niveau, een aanwijzing dat cliënt kan profiteren van positieve objectrelaties. We registreren drie indices van primitieve verdedigingsmechanismen (Lerner 1991). Op affectief vlak merken we een emotionele aanspreekbaarheid en controledeficits.

Conclusie Een voorgeschiedenis van autoriteitsproblemen op diverse terreinen én een positieve uitslag op de MMPI-schaal 'autoriteitsconflicten' zijn voldoende aanwijzingen om als therapeutische ingang de hypothese te kiezen dat cliënt kampt met problematische autoriteitsconflicten (Vereycken 1998). Zowel de klinische als de testpsychologische gegevens getuigen van een onstandvastige persoonlijkheidsstructuur van het borderline type (Kernberg 1984). De aanwezigheid van de gewetensfunctie en het vermogen tot het vormen van positieve objectrelaties wijzen niet in de richting van een psychopathiforme persoonlijkheid. Daarvoor lijdt hij ook te erg onder de huidige moeilijkheden. Voorts zijn er aanwijzingen dat hij

afhankelijkheidsverlangens kan toestaan: hij vindt steun bij zijn moeder, hij verlangt naar een meisje.

Therapie-indicatie Bekijken we deze klinische bevindingen tegen de achtergrond van Malans indicatiecriteria voor kortdurende dynamische psychotherapie (Malan 1983, Malan en Osimo 1992) dan komt deze cliënt in aanmerking voor een kortdurende ambulante psychotherapie ondanks de onderliggende borderline-structuurpathologie. We noemen enkele van de positieve indicatiecriteria waaraan cliënt beantwoordt. Hij heeft probleembesef en vraagt zelf om een behandeling. Zijn hoge lijdensdruk is daar niet vreemd aan en hij vreest een agressieve impulsdoorbraak tegenover een superieur. Hij legt voorts een adequaat contact met de behandelaar, dat niet verstoord wordt door negatieve overdrachtsreacties, zodat er een positieve werkrelatie kan ontstaan. De Rorschachgegevens getuigen van gedifferentieerde objectbeelden waardoor hij over mogelijkheden lijkt te beschikken om te kunnen profiteren van een positieve objectrelatie. Cliënt geeft ook blijk van een psychodynamische gevoeligheid en legt zelf de focus bij de oedipale rivaliteit. Hij brengt namelijk spontaan en onmiddellijk zijn autoriteitsconflicten in verband met de militaristische opvoeding van vader.

We stellen hem een ambulante dynamische psychotherapie voor tot aan het einde van zijn militaire dienst, waarbij hij niet meer hoeft terug te keren naar de kazerne. Reïntegratie in het leger is onmogelijk en zou de therapie in het gedrang brengen. Cliënt zou dan te veel in beslag genomen worden door realiteitsthema's zodat er geen ruimte voor interne, psychologische processen ontstaat. Een psychiater neemt het algemene behandelingsbeleid voor zijn rekening opdat de psychotherapeut niet in een formele autoriteitspositie terechtkomt waarin hij hinder zou kunnen ondervinden van de (onbewuste) provocaties van de cliënt. Er wordt met de cliënt afgesproken dat deze kortdurende behandeling gericht is op zijn moeilijkheden met autoriteitsfiguren en regels, niet alleen in het leger maar ook daarbuiten. Onze behandelingsdoelstelling bestaat erin de cliënt dichter bij het afgeweerde verlangen naar vaderlijke genegenheid te brengen. Door deze behoefte emotioneel te ondersteunen zal cliënt haar durven aanvaarden.

In het totaal vinden er vijftien wekelijkse zittingen van vijfenveertig minuten plaats. De psychotherapie wordt wekelijks gesuperviseerd.

Psychotherapeutisch materiaal

We beschrijven chronologisch de vijftien zittingen zodat men een beeld krijgt van de psychodynamische ontwikkelingen in de psychotherapie. Vooral de overgang van het manifeste naar het latente aspect bij autoriteitsconflicten is van belang. Uit het geheel moet blijken dat de afwachtende houding van de psychotherapeut het verschijnen van de afgeweerde problematiek mogelijk maakt. We onderscheiden

drie fasen in de behandeling: een aanvangsfase van drie zittingen waarin de machtsstrijd met de vader centraal staat, een fase die begint met het verschijnen van de afgeweerde impuls en tenslotte een reeks zittingen waarin cliënt telkenmale een project aankondigt dat de woede van zijn vader opwekt.

Aanvangsfase: de manifeste oedipale rivaliteit Cliënt legt onmiddellijk de focus bij de vaderfiguur. De compleet verstoorde vader-zoonrelatie beheerst de eerste drie zittingen en blijft nadien prominent aanwezig. Pas in de eindfase van de therapie kan cliënt afstand doen van zijn actief-provoocerende houding tegenover de vaderfiguur.

In de eerste zitting beschrijft cliënt de vaderfiguur als een dwingende, autoritaire man die eisen stelt die hij zelf niet nakomt. Hoe explosief de vader-zoonverhouding is, komt tot uiting in het relaas van een vechtpartij. Cliënt sloeg vader daarbij in het gelaat. Volgens hem betrof het een machtsstrijd: 'Vader wilde zijn macht toen niet verliezen. Sindsdien heeft hij me nooit meer geslagen.' Verder geeft cliënt blijk van identiteitsdiffusie. Hij omschrijft zich ongevraagd als 'een vat vol tegenstrijdigheden, ik doe veel tegenstrijdige dingen.' Hij overweegt bijvoorbeeld om autoverzekeringen te gaan verkopen zonder daar iets van af te weten.

Competitie en rivaliteit met de vaderfiguur domineren de tweede zitting. Vader is jaloers op hem: 'Als ik me nu vergelijk met mijn vader op zijn achttiende dan sta ik al veel verder.'

Cliënt legt uit dat de staatsbetrekking van zijn vader niet zo goed betaalt. Verder doorloopt hij de reeks conflicten met zijn vader in de afgelopen week. Cliënt heeft dan zijn intrek bij zijn grootouders genomen maar ook daar loopt het compleet mis. Er zijn veel spanningen omdat hij de afgesproken huisregels voortdurend overtreedt. Zo komt hij 's nachts te laat thuis of vergeet hij bij zijn vertrek de deur af te sluiten. 'Iedereen zit op mijn kop', zegt hij misnoegd. Het verblijf bij zijn grootouders is dan ook van korte duur. Cliënt betreurt de slechte verstandhouding met zijn vader. Hij is wel verwonderd dat vader hem zijn boormachine leende. Verder verbaast cliënt ons met zijn voornemen om een vleugel bij te bouwen aan het ouderlijk huis. 'Dan kan ik 's avonds laat thuiskomen zonder mijn ouders te storen en mijn eigen vrienden ontvangen.'

Het machtsconflict met de vader overheerst de derde zitting. Wanneer cliënt 's avonds te laat thuiskomt is zijn vader boos. Cliënt heeft hem op zijn plaats gezet: 'Jongen, ik kom thuis wanneer ik wil.' Hij jaagt vader nog meer op stang door hem te confronteren met zijn huwelijksontrouw. 'Vader moet ook altijd gelijk hebben uit vrees zijn macht te verliezen.'

De eerste drie zittingen worden bepaald door de machtsstrijd en de rivaliteit met de vaderfiguur. Cliënt stelt zich actief-provoocerend op: hij gaat dwars tegen het vaderlijk gezag in en wijst het af. Hij houdt zijn vader voor dat hij voor hem niets voorstelt. Situaties waarin hij gecontroleerd wordt

lokt hij dus zelf uit. De psychotherapeut stelt zich in deze fase van de psychotherapie begrijpend op en waagt het niet om cliënt te confronteren met zijn provocerende gedrag. Zijn provocerende houding mag ons niet misleiden. Het gaat hier om een narcistisch kwetsbare jongeman zodat het vooral van belang is dat de cliënt zich veilig gaat voelen in de therapie. De psychotherapeut blijft ook steeds buiten schot. Op geen enkele manier werkt de autoriteitsproblematiek van cliënt door in de relatie met de therapeut. We proberen daar geen aanleiding toe te geven maar dat is bij cliënten met autoriteitsconflicten nog geen garantie. In deze casus wordt de positieve objectrelatie met de behandelaar in ieder geval niet onderuitgehaald door de problematiek van de cliënt. Nergens een spoor van negatieve overdrachtsgevoelens en de cliënt geeft de indruk vrijuit te kunnen spreken. De psychotherapeut bemerkt bij zichzelf geen negatieve tegenoverdrachtsgevoelens.

De verdrongen voorstelling Een glimp van het afgeweerde verlangen namen we waar in de tweede zitting toen de cliënt de slechte verstandhouding met zijn vader betreurde. Vanaf de vierde zitting komt hij tot meer aanvaarding van het latente verlangen, maar daarmee is de machtsstrijd met vader nog niet van het toneel verdwenen. Cliënt meldt dat moeder opgetogen was over zijn terugkeer naar huis en dat vader hem naar de therapie bracht vanwege een treinstaking. Vader moet ook steeds het gelijk aan zijn kant hebben 'uit vrees zijn macht te verliezen'. Dan diept hij een herinnering op die voor de theorie van autoriteitsconflicten van groot belang is. Vroeger kaartte hij vaak met vader in een sportclub en gingen ze samen nog iets drinken. Dat waren plezierige momenten en hij neemt zich voor om vader uit te nodigen samen een glas te gaan drinken. Cliënt gaat nu verder op deze weg. 'Vader kon ook flink doorstappen als we gingen wandelen zodat ik hem niet kon volgen.' Wat zou hij graag met vader eens op reis geweest zijn zoals moeder dat met zijn zus deed. Cliënt voegt er nog aan toe dat hij sinds enkele weken alles optimistischer bekijkt.

In deze zitting verschijnt het tot dan toe afgeweerde verlangen naar de vaderfiguur onverbloemd. Dit identificatieverlangen wordt niet geduid omdat het wellicht voor deze narcistisch erg kwetsbare jongeman te confronterend is. Hij zou zich betrappt kunnen weten. In plaats daarvan ondersteunen we de ontsloten genegenheidsbehoefte naar de vaderfiguur door empathische interventies. Cliënt zal ze dan beter kunnen aanvaarden. Voorts stellen we een verbetering van het emotionele klimaat in deze zitting vast en komt cliënt tot een emotionele investering van de ouderfiguren.

In de vijfde zitting brengt hij een pijnlijk incident te berde. Vader zette hem tijdens een familiefeest publiekelijk in zijn hemd: 'Gij gaat het niet ver brengen, nog niet tot aan mijn hielen.' Cliënt gelooft dat zijn vader jaloers op hem is. 'Ik werk in de privé en dat is beter betaald.' Cliënt dikt de ver-

schillen met vader nog wat aan: 'Op zijn achttiende had hij nog geen wagen en ik wel.' In deze zitting brengt cliënt ook het gebrek aan positieve waardering van vader ter sprake. Er kon zelfs geen goed woordje af toen hij een karweitje voor hem opknapte.

De vaderfiguur wordt in deze zitting ervaren als een hinderpaal voor de ontwikkeling van cliënt. Hij wordt beleefd als iemand die niet kan verdragen dat zijn zoon het tot iets brengt. De uitbouw van het eigen leven kan cliënt niet los zien van de vaderfiguur, een aanwijzing dat de vaderfiguur fungeert als een intern object. Cliënt heeft zich duidelijk nog niet met hem geïdentificeerd. Zijn ontgoocheling over het uitblijven van vaders waardering weerspiegelt eveneens de behoefte aan vaderlijke affectie en bevestigt de status van de vaderfiguur als intern object waarvan cliënt nog niet is losgekomen.

In de zesde zitting signaleert cliënt een nieuw conflict met vader, die er niet over te spreken was dat cliënt zijn werktuigen ongevraagd had gebruikt. Cliënt schrijft vaders opwindning toe aan zijn machteloosheid, 'net zoals ik ook heftig reageerde uit onmacht'. De machtsstrijd met vader wordt verder omschreven in termen van 'de ander breken'. Cliënt overweegt verder om alleen te gaan wonen naar aanleiding van een conflict met zijn ouders over zijn late thuiskomst.

Het is de eerste keer dat cliënt een overeenkomst met vader vermeldt, een aanduiding dat hij zijn identificatiebehoefte met de vaderfiguur meer aanvaardt.

Het verlangen naar waardering 'Hoe kan ik de relatie met mijn vader verbeteren?' vraagt cliënt zich in de zevende zitting af. Hij fantaseert over de aangename kanten van een gezamenlijke reis en een cafébezoek met vader. Misschien staan de eigen opvliegende aard en koppigheid dit wel in de weg, verzucht hij. Vervolgens doet zich een nieuw fenomeen voor dat we nog regelmatig zullen ontmoeten. Cliënt legde zijn vader een risicovol project voor maar die was er helemaal niet voor te vinden. Integendeel, het liep uit op een gloeiende ruzie. Verwonderlijk is dat niet want het plan om een huis te kopen klinkt zo onbezonnen dat ook de therapeut de neiging voelt opkomen om cliënt een halt toe te roepen. Cliënt laat er bovendien geen gras over groeien. Liever vandaag nog dan morgen wil hij met een bank over een lening onderhandelen en iemand zoeken die borg kan staan voor hem. Zijn voortvarendheid is vader een doorn in het oog.

Het identificatieverlangen komt in deze zitting meer en meer op de voorgrond en wordt duidelijk veel beter aanvaard. Er doet zich opnieuw een kans voor om de gelijkenis met vader te duiden maar we zien hier van af vanwege zijn narcistische kwetsbaarheid. Het lijkt ons belangrijker dat cliënt zijn genegenheidsverlangen durft te aanvaarden. Tegenoverdrachtsgevoelens worden voor het eerst helder bewust in deze therapie. De therapeut voelt de neiging opkomen om cliënt te confronteren met zijn gebrek aan realiteitszin. Hij zou echter in een 'bestraffende' ouderlijke positie

terecht komen als hij zijn tegenoverdrachtsgevoelens zou laten spreken. In zitting acht maakt cliënt melding van het feit dat hij zopas vernomen heeft dat de militaire auditeur zijn legerdienst verlengd heeft omdat hij zonder toestemming afwezig was in de kazerne. 'Een streep door mijn rekening', verzucht hij en 'een onverantwoorde straf want er waren voldoende verzachtende omstandigheden'. Deze gebeurtenis is tekenend voor cliënt's problematiek. De militaire auditeur wordt in de positie geduwd van de ouder die de brokken moet lijmen. Cliënt werkt zich in nesten en wentelt vervolgens de verantwoordelijkheid af. Verder heeft hij een 'zware week' achter de rug: 'Ruzies met mijn vader om de meest stomme dingen. Ik zou moeten worden zoals hem en dat weiger ik.' Hij somt een reeks 'onbenullige voorvallen' op die onveranderd tot een heftig conflict met vader hebben geleid. Bijvoorbeeld, vader verdraagt niet dat cliënt zijn materiaal laat rondslingeren en cliënt weigert zijn spullen op te ruimen. Cliënt herkent het strijddkarakter van zijn relatie met vader.

Ook de negende zitting wordt geopend met een relaas over een conflict met vader. Cliënt was met zijn schoenen aan de trap opgelopen. Maar bij dit voorval blijft cliënt niet lang stilstaan en hij toont zijn verlangen naar vaderlijke affectie. Zijn vader zou hem moeten aanmoedigen. 'Wat nu gebeurt is dat hij alles afbreekt.' Ook komt hij terug op zijn verlangen om samen met vader iets te gaan drinken maar voegt er ditmaal iets interessants aan toe. Vader ging vroeger ook frequent bij grootvader langs. Cliënt aanvaardt nu in toenemende mate zijn identificatieverlangen. Waar hij vroeger de verschillen met vader benadrukte, spreekt hij nu spontaan over overeenkomsten.

In zitting tien komt hij met een nieuw project op de proppen. Hij overweegt de aankoop van een dure auto maar moet daarvoor een groot bedrag lenen. Zijn ouders reageerden furieus. Niet de status of het prestige brengen hem tot deze aankoop zegt hij er in één adem bij. Deze ontkenning reveleert de kloof tussen het Ik en het Ik-ideaal. Dat laatste is de erfgenaam van het negatieve Oedipuscomplex waarvan de vader-zoonrelatie de essentie uitmaakt (Blos 1985). Wordt dit complex in de laat-adolescentie niet afgewikkeld dan behoudt het Ik-ideaal onrijpe kwaliteiten, wat dan leidt tot onrealistische aspiraties die een diepe kloof slaan tussen het Ik-ideaal en het Ik. Cliënt komt dan niet tot zelfaanvaarding en wenst dat anderen hem voor iemand anders houden dan hij in werkelijkheid is. Het bezit van een dure auto maakt hem dan tot een geslaagd persoon in de ogen van anderen. Verder in de zitting vertelt cliënt dat vader ooit zijn mening vroeg over de aankoop van een nieuwe gezinswagen. De therapeut ondersteunt de afgeweerde voorstelling: 'Ik kan me voorstellen dat het plezier doet als ge uw vader een goed advies kunt geven.' Cliënt beaamt dit en vertelt later in de zitting dat het thuis beter gaat. Hij schrijft dit toe aan het feit dat vader het minder druk heeft op het werk.

Cliënt is naar de elfde zitting gekomen hoewel hij zich ziek voelt. Hij ont-

vouwt een nieuw project dat een behoefte aan vaderlijke genegenheid uitdrukt. Ditmaal overweegt hij een nieuw TV-toestel aan te kopen. Zijn ouders waren er niet over te spreken: 'Waar zult ge dat geld halen?' Cliënt spreekt vervolgens de hoop uit dat vader eens met hem gaat biljarten of gaat stappen. Of op zijn appartementje dat hij binnenkort gaat betrekken TV komt kijken. In deze zitting spreekt hij verder voor het eerst over zijn jongere broer. Vader wil later met hem wandelingen gaan maken, iets wat hij met cliënt nooit heeft gedaan.

In de *twaalfde en de dertiende zitting* merkt cliënt op dat het hem veel beter gaat. Hij spreekt over de toekomst en over de mogelijkheden om te gaan werken. Hij wil een 2 PK kopen in plaats van een Audi. Hij is ook tevreden over de therapie. Aanvankelijk kwam hij met tegenzin maar nu heeft hij er iets aan. Hij doet opnieuw zijn beklag over het vonnis van de militaire rechtbank en betreurt dat de rechter zich niet milder opstelde. We confronteren hem met zijn verwachting dat de rechter er de spons zou over halen maar cliënt gaat daar niet op in. Hij reageert er ook niet afwerend op. Cliënt spreekt vervolgens over zijn radeloosheid toen hij wegbleef uit de kasern. Hij lag toen met iedereen overhoop en kreeg angst voor controleverlies. 'Had ik toen de wacht opgegaan, dan had ik mijn wapen leeggeschoten.'

Met het thema van het machtsmisbruik in het leger opent hij de *veertiende zitting*. Cliënt gaat ervan uit dat iedereen gelijkwaardig is. Dan vertelt hij dat hij zijn vader misschien ontgoocheld heeft door het mislukken van zijn studie. Vader volgde een universitaire opleiding, zijn zus is een modelstudente. Hij vindt het jammer dat de dingen waar hij goed in is door vader niet gewaardeerd worden.

In de *laatste zitting* vertelt cliënt dat hij nu alleen woont op een appartement. Hij speelt met de gedachte een motorfiets te kopen maar vader weet nog nergens van. Uiteindelijk laat cliënt het plan varen omdat het onrealistisch is. Ook het verlangen om samen met vader activiteiten te ondernemen steekt weer de kop op: 'Samen op reis gaan naar Frankrijk zou tof zijn. Ik kan dat ook met mijn vrienden doen maar met onze vader eens goed doorstappen, goed doorbijten, afzien, dat vind ik plezierig.' Cliënt realiseert zich dan dat hij graag activiteiten met vader wil ondernemen en vindt dat 'maar raar'. Hij herinnert zich vervolgens het bestaan van een foto met zijn zus en zijn vader tijdens een bergwandeling. 'Raar dat ik ernaar verlang terwijl ik eigenlijk vind dat vader de boom in kan kruipen.' Verder in de zitting somt hij spontaan een aantal gelijkenissen met vader op: 'De oudste van drie, hij mocht ook niet roken en is ook heel streng opgevoed.' We zien ook dat deze laatste sessie in het teken van het afscheid staat: cliënt haalt herinneringen op, straks behoort de therapie ook tot het verleden.

Bespreking

In deze gevalstudie beschreven we een schoolvoorbeeld van een autoriteitsconflict met aanpassingsstoornissen op diverse terreinen. Het

ontgaat de cliënt daarbij dat hij de situaties waarin hij gecontroleerd of ingeperkt wordt, zelf uitlokt. De casus illustreert dan ook pertinent het mechanisme van de onbewuste provocatie, dat typisch is voor autoriteitsconflicten.

Dit prototypische geval onderstreept het belang van passieve afhankelijkheidsbehoeften voor de psychodynamiek van autoriteitsconflicten. Eerst had het er alle schijn van dat de autoriteitsconflicten terug te voeren waren op een oedipale machtsstrijd maar dat bleek slechts één aspect van de psychodynamiek te zijn. Vanaf de vierde sessie schoof het verlangen naar genegenheid van dezelfde vader waartegen hij zich zo afzet immers naar de voorgrond. Cliënt betreurt de slechte verstandhouding met vader, wil graag activiteiten met hem ondernemen, herinnert zich de aangename momenten die ze ooit samen hadden en herkent overeenkomsten met zijn vader. Ook de vele onrealistische projecten die zijn vader naar de prullenmand verwijst, kunnen slechts gedeeltelijk begrepen worden vanuit een psychodynamiek die de oedipale machtsstrijd centraal stelt. Ze hebben meer om het lijf dan de loutere 'castratie' van de vaderfiguur en weerspiegelen evenzeer een verlangen naar de affectie van de vader. Cliënt denkt dat vader zijn plannen zal waarderen en goedkeuren. Hij legt ze namelijk met die bedoeling aan hem voor. Maar vader reageert zoals veel bezorgde vaders zouden reageren. Hij keurt de plannen af en vraagt zich hardop af of cliënt wel goed bij zijn hoofd is. Bij cliënt leidt dat tot een gevoel van afwijzing. Hij weet zich niet gewaardeerd, vader staat altijd klaar met opmerkingen. De stroom onrealistische projecten bevestigt de betekenis van de vaderfiguur als intern object. De preoccupatie met de vaderlijke houding getuigt van een fixatie aan een infantiele objectafhankelijkheid, het dyadische vaderbeeld (Blos 1985). Het negatieve Oedipuscomplex is in zijn geval nog niet opgelost, waardoor het Ik-ideaal in een onrijp stadium blijft steken. De gevolgen hiervan zijn duidelijk zichtbaar. De zelfwaardering van cliënt wordt extern gereguleerd, in casu door de vaderfiguur; de aspiraties staan niet in verhouding tot zijn reële mogelijkheden. Zolang de identificatie met de vader uitblijft, is cliënt dan ook extreem kwetsbaar op het vlak van het zelfgevoel en zal hij substituut-vaderfiguren proberen te 'castreren' omdat zij de enigen zijn die het onbewuste identificatieverlangen kunnen bevredigen.

De mate van verdringing lijkt ons een essentiële variabele om de behandelbaarheid van dergelijke jongeren met een kortdurende dynamische psychotherapie te beoordelen. Is de afgeweerde impuls bereikbaar dan kan men met een dynamische psychotherapie in relatief korte tijd heel wat bereiken zoals dit geval aantoont. Niet alleen ging van deze kortdurende therapie een stabiliserende werking uit, maar de cliënt heeft ook een zeker inzicht verkregen in zijn autoriteitsproblematiek. Zo drijft hij de conflicten met zijn vader niet meer op de spits en aanvaardt hij de genegenheidsbehoeften tegenover de vaderfiguur veel beter. Dit alles kon zonder over-

drachtsinterpretaties gebeuren en dat is vermoedelijk te wijten aan de snel totstandgekomen verbinding tussen de afweer en de verdrongen voorstelling (Malan 1983, Malan en Osimo 1992). Het is immers opmerkelijk dat overdrachts- en tegenoverdrachtsaspecten in deze behandeling niet aan de orde waren. Een andere opvallende afwezige in deze behandeling is de moederfiguur. De cliënt voert haar op geen enkel moment op als een betekenisvolle psychodynamische figuur. Daarvoor wordt hij te veel in beslag genomen door de vaderproblematiek. Had de psychotherapeut op dat vlak geen weerwerk moeten bieden? We vinden van niet omdat het vadercomplex zich als een interessant spoor aankondigde bij een jongeman met autoriteitsconflicten. Ook heeft de cliënt deze psychodynamische focus spontaan en onmiddellijk gelegd. En de behandeling was noodgedwongen beperkt in de tijd zodat men het best de vooropgestelde focus kan aanhouden, gesteld dat er geen aanleiding is om het geweer van schouder te veranderen.

Ook kan de ontwikkelingsfactor bijgedragen hebben tot deze gunstige therapeutische resultaten. Het gaat hier immers om een jongeman op de grens van de laat-adolescentie en de jong-volwassenheid. In deze ontwikkelingsfase kan psychotherapie in korte tijd aanzienlijke persoonlijkheidsveranderingen teweegbrengen omdat ze een gestagneerd ontwikkelingsproces weer op gang trekt (Blos 1979). Zonder therapeutische bewerking in de laat-adolescentie zal de afweer van de passieve afhankelijkheidsverlangens definitief in de verdedigingsconstellatie geïntegreerd worden, wat resulteert in een karakteriële afweer die zeer resistent is tegen psychotherapie.

Deze casus onderstreept ten slotte het kardinale belang van een gepaste therapeutische houding tegenover cliënten met autoriteitsconflicten. Dergelijke cliënten kunnen hun autoriteitsproblematiek uitleven in de relatie met de clinicus en hanteren dan het mechanisme van de onbewuste of regelrechte provocatie. Deze jongeman heeft het ons op dat vlak niet lastig gemaakt. Alleen toen hij in overweging nam om zijn onrealistische projecten uit te voeren voelden we de neiging opkomen hem te confronteren met de realiteit. Een clinicus die deze tegenoverdrachtsreactie niet bedwingt, komt onvermijdelijk in een parentele positie terecht en wordt dan een kopie van de reële vader. Een afwachtende houding is dus een vereiste, tenzij de werkrelatie door een negatieve overdracht in het gedrang dreigt te komen. Ook helpt een therapeutische context waarin men geen hinder kan ondervinden van de provocaties van de cliënt al veel problemen de wereld uit. In deze casus werd de psychotherapie dan ook losgekoppeld van het behandelingsbeleid over de cliënt. Een terughoudende opstelling maakt het ook mogelijk dat de afgeweerde gevoeligheid van de cliënt aan de oppervlakte kan komen. Men moet zich onthouden van confronterende duidingen die erop gericht zijn de behoefte aan vaderlijke affectie bloot te leggen. Ze zijn bedreigend voor de broze narcistische balans van vele jong-

volwassenen en halen iets naar boven waar men vaak nog niet aan toe is. Veel effectiever zijn daarentegen interventies die het afgeweerde verlangen ondersteunen wanneer het zich manifesteert. Interventies zoals 'ik kan me voorstellen dat het plezierig moet zijn om samen met uw vader een glas bier te gaan drinken' worden des te makkelijker aanvaard doordat de therapeut hiermee aanduidt dat passieve verlangens ook in zijn leven een rol spelen.

Besluit

Eigen aan problematische autoriteitsconflicten zijn een uitgesproken autonomiebehoefte en een onvermogen om een ondergeschikte positie te verdragen. Of zoals deze jongeman het uitdrukt: 'Ik kan de mensen niet als een knecht dienen.' Het lijkt dan ook op het eerste gezicht onwaarschijnlijk dat een dergelijke jongere met onbewuste afhankelijkheidsverlangens worstelt. Toch komt in het geval van onze jongeman de essentie van de psychodynamiek van zijn autoriteitsconflicten hierop neer. Hij geeft er voortdurend blijk van niet op eigen benen te kunnen staan en zijn heftige verlangens naar genegenheid van de vaderfiguur duikt vrij snel op. Helaas leidt zijn opstelling steeds tot een veroordelende reactie van de vaderfiguur.

De psychodynamiek van autoriteitsconflicten valt dus uiteen in twee aspecten: de herhaling van de vaderproblematiek in de omgang met autoriteitsfiguren én een dynamisch aspect dat de hardnekkigheid van autoriteitsconflicten bepaalt. De rivaliserende en vijandige houding tegenover de vader is erop gericht de passieve afhankelijkheidsverlangens jegens hem onbewust te houden. Technisch gesteld: de positieve oedipaliteit overdekt de negatieve oedipaliteit. Dit verholen aspect van autoriteitsconflicten is belangrijk: duidingen die zich uitsluitend op het aspect van de oedipale strijd richten, bewerkstelligen geen emotionele verandering. Dat wordt alleen mogelijk wanneer de cliënt zich bewust wordt van zijn genegenheidsbehoefte en deze passieve verlangens durft te aanvaarden. Door een terughoudende therapeutische opstelling gecombineerd met empathische formuleringen werkt de psychotherapeut dit proces in de hand.

Literatuurlijst

Blatt, S., C. Brenneis, J. Schimek en M. Glick (1976), Normal development and psychopathological impairment of the concept of the object on the Rorschach. *Journal of Abnormal Psychology* 85, p. 364-373.

Blos, P. (1979), *The adolescent passage*. Developmental issues. International Universities Press, New York.

Blos, P. (1985), *Son and father. Before and beyond the Oedipus complex*. Free Press, New York.

Endleman, R. (1970), Oedipal elements in

student rebellions. *Psychoanalytic Review* 57, p. 443-471.

Freud, S. (1923), *Das Ich und das Es*. *Gesammelte Werke XIII*, S. Fischer, Frankfurt am Main, p. 237-289.

Hathaway, S., en J. McKinley (1983), *The Minnesota Multiphasic Personality Inventory*. Psychological Corporation, New York.

Keniston, K. (1960), *The uncommitted: Alienated youth in American society*. Dell, New York.

Kernberg, O. (1984), *Severe personality disorders:*

Psychodynamiek van autoriteitsconflicten: een gevalstudie

Johan Vereycken

Psychotherapeutic Strategies. Yale University Press, New Haven.

Kuiper, P. (1967), *Aanpassing in theorie en praktijk*. Bijleveld, Utrecht.

Kuiper, P. (1984), *Nieuwe neurosenleer*. Van Loghum Slaterus, Deventer.

Laplanche, J., en J. Pontalis (1967), *Vocabulaire de la psychoanalyse*. Presses Universitaires de France, Parijs.

Lerner, P. (1991), *Psychoanalytic theory and the Rorschach*. The Analytic Press, Londen.

Malan, D. (1983), *Individuele psychotherapie*. Bohn Stafleu Van Loghum, Houtem/Zaventem.
Malan, D., en F. Osimo (1992), *Psychodynamics, training, and outcome in brief therapy*. Butterworth-Heinemann Ltd, Oxford.

Millon, T. (1983), *Millon Clinical Multiaxial*

Inventory. (3rd Ed.) National Computer Systems, Minneapolis.

Prick, J., en H. van der Waals (1968), *Nederlands handboek der psychiatrie. Deel 2*. Van Loghum Slaterus, Arnhem.

Roudinesco, E. M. Plon (1997), *Dictionnaire de la psychanalyse*. Fayard, Parijs.

Urist, J. (1977), The Rorschach test and the assessment of object relations. *Journal of Personality Assessment* 41, p. 3-9.

Vereycken, J. (1998), Gezag dat niet bevrijdt. Over de diagnostiek van problematische autoriteitsconflicten. *Diagnostiek-wijzer*, 2, p. 113-124.

Wiggins, J. (1969), Content dimensions in the MMPI. In: J. Butcher (Ed.), *MMPI: Research developments and clinical applications*. McGraw-Hill, New York, p. 127-180.

Summary

This case of a young man with severe authority conflicts illustrates the well-known psychodynamic theory, regarding the repression of the negative Oedipus complex. In the first stage of short-term psychodynamic psychotherapy the patient rebels against his father, the manifest aspect of his authority conflicts. His passive dependent longings, the dynamic component, are still repressed. Afterwards the young man becomes more tolerant against his negative Oedipal desires.

Manuscript ontvangen: 30 juni 1999

Definitieve versie: 11 januari 2000